

ζουν. Μας ύβριζαν συνεχώς και όταν έβλεπαν εικόνες των Αγίων ύβριζαν και μας έλεγαν, γιατί δεν έρχονται να μας βοηθήσουν. Όλοι οι κάτοικοι μέσα στον Μαραθόβουνον ήταν 600 περίπου. Γιατρός Τούρκος δεν ερχόταν για να μας παράσχει καμμίαν βοήθειαν. Μόνον μετά μας επεσήμανεν ο Ερυθρός Σταυρός και ήλθεν μερικές φορές. Σχεδόν κάθε νύκταν είχε πυροβολισμούς.

Μετά από τον Μαραθόβουνον μας έβαλαν όλους σε αυτοκίνητα και μας επήραν στην Βιτσάδα. Μας έβαλαν σε ερειπωμένα σπίτια, χωρίς πόρτες και παράθυρα. Για τρεις ημέρες δεν μας έδωσαν ούτε νερόν, ούτε τροφήν. Μετά μας έδωσαν νερόν, αλλά εβάλαν πετρέλαιον μέσα. Η ζωή μας εκεί ήτο χειρότερη. Εχώρισαν τους άνδρες από τις γυναίκες και τους εκακοποιούσαν καθημερινώς. Άλλαξεν κάπως η ζωή μας μετά, όταν ήλθαν τα Ηνωμένα Έθνη και μας έφεραν τρόφιμα. Δεν επιτρέπεται να κυκλοφορήσουμε ελεύθερα έξω. Εκάμαμεν ένα μήνα στην Βιτσάδαν και μετά μας επήραν όλους εις την Γύψου. Εκεί η ζωή ήτο καλύτερη, διότι είχεν τακτικόν άνθρωπον του Ερυθρού Σταυρού εκεί. Εμείναμεν εκεί 15 μέρες και μας εσυντηρούσεν ο Ερυθρός Σταυρός. Οι Τούρκοι δεν μας έδωσαν απολύτως τίποτε.

Ξέχασα να αναφέρω ότι ενώ είμαστε στην Βιτσάδαν απέθαναν δέκα περίπου άτομα, αλλά μας επέτρεψαν οι Τούρκοι και τους εθάψαμεν εκεί.

* * *

Δύο μαρτυρίες του Ιωάννη Σ. Ορφανίδη

(Κατάθεση που δόθηκε στις αστυνομικές αρχές της Δημοκρατίας στις 17 Φεβρουαρίου 1975. Ο Ι. Ορφανίδης ήταν από την Κυθρέα και το 1974 ήταν 54 ετών.)

Είμαι από την Κυθρέα όπου και εκατοικούσα μέχρι την 15.8.1974 που εκαταλάβαν το χωριό μας οι Τούρκοι. Στις 16.8.1974 μας επήραν στο Μπογάζι περίπου 70 άτομα, όλοι μας άνδρες, γυναίκες και μωρά. Μας επήραν με τα φορτηγά και μας είχαν τα χέρια μας δεμένα πίσω. Εβάλαν μας την νύκταν σε μίαν μάντραν και το πρωί εχώρισαν τους γέρους από τους νέους, και την ιδίαν ημέραν μας εφέραν στο γκαράζ Παυλίδη. Εμένα δεν με κτύπησεν κανένας, αλλά εκτυπήσαν άλλους που ήταν μαζί μου. Εκτυπούσαν τους με τα όπλα, επατούσαν πάνω τους, τους έκρουζαν με το τσιγάρο, κ.ά.. Στου Παυλίδη εκάμαμεν τρεις ώρες και μας επήραν στο χωριό μας, την Κυθρέα. Επήγα σπίτι μου. Εμείναμεν μέχρι τις 22.8.1974. Κατά το διάστημα αυτό έρχοντο στρατιώτες Τούρκοι σπίτι μου και σε άλλα σπίτια και φυσικά κατ' ομάδες τέσσερις - πέντε μαζί και έκαμαν έρευνες. Κάποτε έρχοντο και Τουρκοκύπριοι. Από το σπίτι μου μου έκλεψαν το ράδιον μου. Στο Μπογάζι που μας επήραν μου έπιασαν το ρολόι μου και πέντε λίρες που βασιτούσα.

Από το χωριό μας μας επήραν στην Βώνη όλους την 22.8.1974 και εκκενώσαν το χωριό. Στην Βώνη έκαμα μέχρι την 15.11.1974 που με άφησαν ελεύθερον με την γυναίκαν μου. Στην Βώνη μας είχαν τους άνδρες στην εκκλησία και τις γυναίκες στο σχολειόν. Κάθε μέρα οι Τουρκοκύπριοι μας εσυνόδευαν στα σπίτια

μας, τέσσερις - πέντε μαζί και εφάρναμεν τρόφιμα. Άμα ετελειώσαν, μας έφερνεν ο Ερυθρός Σταυρός. Ενόσω μας είχαν στην Βώνη οι Τούρκοι ελήστευαν τα σπίτια μας στην Κυθρέα και έπαναν ρούχα, χρυσαφικά, έπιπλα και ό,τι εύρισκαν. Από τις επισκέψεις που εκάμναμεν στην Κυθρέα για να φέρνουμεν τρόφιμα το διαπιστώναμεν. Επίσης περίπου σε 100 σπίτια έκατσαν Τουρκοκύπριοι από την Αλαμινό. Και στο σπίτι μου εκάτσαν.

Δεν με κακομεταχειρίστηκαν οι Τούρκοι, αλλά απείλησαν να με τουφεκίσουν Τουρκοκύπριοι. Κάθε νύχτα έμπαιναν μέσα στην εκκλησία οι Τούρκοι και έπαναν πέντε-έξι άτομα, τους έβγαλαν έξω και τους εκτυπούσαν μέσα στην αυλήν της εκκλησίας και εμείς από μέσα ακούσαμεν τις κραυγές τους.

Μιαν νύκταν επάσαν και κάποιον Παυλήν Παυλάττον, χωριανόν μου από την Κυθρέαν, οικοδόμον, ετών 50 περίπου και τον εκτύπησαν μέσα στην αυλήν της εκκλησίας. Όταν τον άφησαν οι Τούρκοι και τον εφέραν μέσα στην εκκλησία, εζήτησε νερό και ώσπου να του φέρει ο πενθερός του επέδανε και τον εδάψαμεν στην αυλήν της εκκλησίας. Στην Βώνη είχεν από όλα τα χωριά της περιοχής, περίπου 600 άτομα. Τον Παυλήν Παυλάττον τον εκτύπησαν Τουρκοκύπριοι και ξέρω ότι ένας από αυτούς ονομάζεται Ο. από την Επηχώ, περίπου 30 χρονών.

Οι Τούρκοι εβάλαν με και εργαζόμενους στα σπίτια, έκτιζα στην Επηχώ, Μπέη Κιογιού και στην Κυθρέα, όπου εκάμαμεν το άγαλμα του Ατατούρκ. Υποχρεώναν μας να δουλεύουμεν και δεν μας επληρώναν. Δεν έπνασα ούτε μιαν ημέρα μέχρι τη ημέραν που με άφησαν ελεύθερον.

Στο Νέον Χωριό Κυθρέας που εδούλευκα είδα στην τζαμή έναν άδαπτον γέρον και έμαδα ότι ονομάζεται Καλαμαράς. Στην Κυθρέα είδα δύο σκοτωμένους μέσα στον δρόμο, τον Νικόλαο Κανικλίδη, ετών 75 και Ανδρέαν Παναγή, ετών 75 περίπου. Τον Καλαμαράν εδάψαν τον οι Τούρκοι με τα τράκτορς τους μέσα σε ένα χωράφι. Τους άλλους δυο τους εδάψαμεν εμείς σε ένα χωράφι με την άδειαν τους Τούρκους.

Αρκετά χρόνια ύστερα από την παραπάνω κατάθεση, το 2010, στα ενενήντα του πλέον χρόνια, ο Γιάννης Ορφανίδης αφηγήθηκε διεξοδικά τα γεγονότα που έζησε στην τουρκική εισβολή και στον εγκλωβισμό του στην περιοχή της Κυθρέας στον γιο του, Νίκο Ορφανίδη, με αποτέλεσμα την έκδοση δύο βιβλίων με τις αναμνήσεις του (το δεύτερο εκδόθηκε ύστερα από το θάνατό του) που συνοψίζουν τη νεότερη ιστορία της Κυθρέας και των ανθρώπων της. Η πιο πρόσφατη αφήγηση συμπληρώνει την πρώτη του 1975, καθώς το τραύμα του πολέμου είχε επουλωθεί με τον πόνο της προσφυγιάς. (Πηγή: Γιάννης Ορφανίδης, Κυθρέα, Ο τόπος μου, οι οικογένειες, ο τόπος, η εισβολή και άλλα περιστατικά, Λευκωσία 2010, σσ. 134-141.)

(...) Μετά μας πήγαν στην Κυθρέα, να κάνουμε το άγαλμα του Ατατούρκ! Την προτομή του. Πήγαμε έξω από το σπίτι του Παστού, ήταν κάμποσες πέτρες. «Εδώ!», μας λέει, ο Τούρκος ο αξιωματικός. Φώναξε κάποιους, να τους δείξει, πώς να το φτιάξουν. Μαζί μας ήταν και κάτι νεαροί Τούρκοι κτίστες. «Ρε, πηγαίνετε», τους λέω. «Εσείς που ξέρετε τη γλώσσα. Να δούμε, τι θέλει.» Δεν τολ-

μούσαν να πλησιάσουν, να πάνε εκεί. Δεν ήξεραν, τι θα τους πει. «Θα πάω» λέω, «εγώ. Τι θα μας κάνει; Θα μας φάει;»

Ο Τούρκος ο αξιωματικός ήταν και αρχιτέκτονας. Πήρε μια κιμωλία και μου σχεδίασε στο τοιμέντο. «Θέλω αυτό, κι αυτό», μου λέει. «Να του κάμεις μια βάση και μες τη μέση μια κολόνα, πελεκητή. Πλατειά στην αρχή, ύστερα στενή και μετά πλατειά.» «Εντάξει», του λέω. «Κατάλαβα.» Άρχισα, έκανα δυο τρεις πέτρες. Ήλθε, με χτύπησε ευχαριστημένος στην πλάτη. «Καλά. Καλά. Πολύ καλά!» Στα τουρκικά. Ύστερα μου λέει: «Να σε πάρω μαζί μου στην Τουρκία, να δουλεύουμε μαζί. Δεν θα είσαι πια αιχμάλωτος. Να πάμε, να πιάσουμε δουλειά, να δουλεύουμε μαζί», μου λέει.

Μια Κυριακή, μας σήκωσαν από τη Βώνη, μας μετέφεραν τους άνδρες στη Χώρα, στο Γκαράζ Παυλίδη, να διαλέξουν από μας, να μας μεταφέρουν στην Τουρκία, αιχμάλωτους. Όσους ήταν κάτω από πενήντα χρονών. Μας μετέφεραν όλους. Ήταν κι ο Ισμέτης μαζί. Μου λέει ο Τούρκος ο αξιωματικός: «Εσύ είσαι κάτω από πενήντα.» «Είμαι πενήντα πέντε χρονών», του λέω. «Όχι! Πενήντα.» Του λέει ο Ισμέτης: «Είναι πενήντα πέντε, πράγματι. Ο Γιαννής πενήντα πέντε.» Εκατέβηκα κάτω. Τους άλλους τους πήγαν στην Τουρκία.

Γυρίσαμε πίσω, φτάσαμε εκεί στο Μπέη-Κιουγιου, κατέβηκαν οι Τούρκοι να πουν καφέ. Ήτανε μια ζέστη, ένα κακό!... Διψασμένοι εμείς. Καθώς ήμασταν μέσα στο αυτοκίνητο, διψασμένοι, κατέβασαν κάτω τον Κύπρο του Μούγγα, να τον πυροβολήσουν, να τον σκοτώσουν γιατί τους έβριζε. Τελικά δεν τον σκότωσαν. Μείναμε εκεί, διψασμένοι. Έρχεται μια Τουρκάλα, μόλις με είδε από μακριά, κόρη του γιου του Χαλίλη, γυναίκα του... ήξερα την κοπέλα. «Αμάν, Γιαννή! Αμάν, Γιαννή!» Με είδε ολοκόκκινο, διψασμένο. «Αμάν, Γιαννή!! Αμάν!!!» Έκλαιγε με λυγμούς. Κτυπιότανε. «Θέλεις νερό;» «Ναι. Να πουν, όμως, και οι άλλοι.» «Να πουν», μου λέει. Πήρε μια στάμνα, έδωσε σε όλους μας νερό και ήπιαμε.

Αυτά έγιναν είκοσι μέρες μετά την αιχμαλωσία μας. Μέσα Σεπτεμβρίου. Κυριακή 15 Σεπτεμβρίου. Ήταν πολλή ζέστη. Κακό.

Στη Βώνη μείναμε, όπως σας είπα, τρεις μήνες. Πήγαμε με τα πόδια από την Κυθρέα στη Βώνη, στις 23 Αυγούστου. Μπροστά οι άντρες, πίσω οι γυναίκες. Εκεί ήταν βασανιστήρια, εκτελέσεις, βιασμοί. Τις πρώτες εκείνες μέρες μας κτυπούσαν άγρια. Κτυπούσαν τον κόσμο πολύ. Κάθονταν οι Τούρκοι στην είσοδο, στην πόρτα της εκκλησίας, σηκώνονταν οι άνδρες για να πάνε να ουρήσουν, κι εκεί τους χτυπούσαν παντού. Στα πλευρά, στην κοιλιά. Οι φρουροί μας ήταν Τουρκοκύπριοι από την Επηχώ και το Τσιφλικούδι. Το Τσιφλικούδι ήταν ένα χωριό, στην περιφέρεια της Κυθρέας που είχε αδειάσει ήδη από το 1963. Στη Βώνη, από την Κυθρέα σκότωσαν τον Παυλή του Παυλάτου. Ο καημένος είχε έλκος και από το ξύλο πέθανε. Τον χτύπησαν στο στομάχι και πέθανε. Τον χτύπησαν στο στομάχι και πέθανε από αιμορραγία.

Μια κοπέλα, την βίασαν μέσα στο ιερό της εκκλησίας. Η καημένη η κοπέλα, έπαθε ψυχολογικά. Έπαθε με τα νεύρα της. Κάθε φορά που με έβλεπε, ερχόταν

κοντά μου. Ήθελε προστασία από μένα. «Εντάξει μάνα μου... Εντάξει, κόρη... Εντάξει, κόρη... Εντάξει, κόρη...» Αλλά τα νεύρα της δεν έγιαναν ποτέ. Μέχρι τώρα.

Άγρια κτύπησαν τον δάσκαλο τον Παναγιώτη τον Παπαγιώργη. Τον βασάνισαν πολύ. Τον είχαν συγχύσει, τον είχαν μπερδέψει με άλλο δάσκαλο από την Κυθρέα, που κάποτε, έλεγαν οι Τούρκοι, είχε ερωτευτεί μια δασκάλα Τουρκάλα, στα νιάτα του, στην Αφάνεια, ένα μικτό χωριό. Τα σχολεία τους, το ελληνικό με το τουρκικό, ήταν δίπλα-δίπλα. Ο δάσκαλος από την Κυθρέα την αγάπησε την Τουρκάλα δασκάλα. Όμως οι δικοί του δεν τον άφησαν, να την παντρευτεί. Νόμισαν οι Τούρκοι, πως ήταν ο δάσκαλος ο Παναγιώτης εκείνος ο δάσκαλος, που τα είχε με τη δασκάλα την Τουρκάλα. Του φώναζαν: «Είσαι άνθρωπος εσύ να τα έχεις με Τουρκάλα;» Τακ...τακ...τακ τον κτυπούσαν συνέχεια. Τον έδεραν τον καημένο. Πολύ ξύλο. Έφαγε πολύ ξύλο ο άνθρωπος! Έτσι πλήρωσε την εκδικητικότητα τους ο Παπαγιώργης, χρόνια πολλά μετά.

Από τη γειτονιά μας στη Βώνη ήταν, εκτός από τη δική μου οικογένεια, εμένα και τη γυναίκα μου τη Νίκη, η οικογένεια του Κύπρου Κολιού, του Γιάγκου Κολιού. Αυτούς τους άφησαν και έφυγαν, λίγο πιο πριν από μας. Άλλοι ήταν ο δάσκαλος ο Νίκος ο Μάντης, με τη γυναίκα του τη Πέπα και την πεδερά του, τη Μαρίτσα Ζαμπακίδου, κόρη του Ττουουλιά. Ο εξάδελφός μου ο Ανδρέας ο Καμπίτης με τη γυναίκα του. Ο Φάνης με τη γυναίκα του. Η Χρυσταλλού του Σαββή του Γιαννό. Τον Σαββή τον σκότωσαν στην Κυθρέα. Ήλθε μια μέρα ένας Τούρκος, ο παπλωματάς από την Επηχώ, και τον πήρε. «Πού τον πάτε τον άντρα μου; Αφήστε τον», φώναζε η καημένη. «Θα τον πάρει ένα περίπατο και θα τον φέρει...» Κι αμέσως μετά, ύστερα από λίγο, τον πυροβόλησαν. Ακούστηκαν πυροβολισμοί. Τον σκότωσαν εν ψυχρώ.

Από τη γειτονιά μας, την Καμάρα, έχουμε 22 σκοτωμένους και αγνοούμενους της εισβολής. Σκότωσαν, λοιπόν, οι Τούρκοι, εν ψυχρώ, πρώτα τον αδελφό μου τον Ανδρέα Ορφανίδη, τον Ραμέ, με τη γυναίκα του την Χρυσταλλού και την κόρη του Μηλίτσα. Αγνοούμενος είναι και ο γιος τους, ο Στέλιος. Σκότωσαν, εν ψυχρώ, τον Ανδρέα του Πιττάκα, τον Σιόλοππο, και τη γυναίκα του, τη Δεσποινού. Τον Μιχάλη Αποστολίδη, γιο του Τζυρκακό, που έμενε στη Χρυσίδα. Τον Καννή του Πιττάκα, που παντρεύτηκε στο Νέο Χωριό. -Στους σχετικούς κατάλογους, όσους κατάγονται από την Κυθρέα, τους γράφουν με την ένδειξη: Κυθρέα. - Τον γαμπρό του Θεμιστού του Μωργιάννη, από το Νέο Χωριό Κυθρέας. Βρήκαν τελευταία τα λείψανά του και τον έθαψαν. Τον Χρίστο του Πετρή, που είναι αγνοούμενος. Το πατρικό του ήταν στην Καμάρα, πίσω από το σπίτι του Ανδρέα του Κοιλιάρη. Τον Σαββή του Γιαννό, που είπαμε πριν. Τον Αντωνάκη τον Κορέλλη. Αυτόν στο Τζάδος. Πιο πάνω ήταν ο Ιάκωβος και η Βαδδούλα Μυρμίκη και ο Κυριάκος Σοφοκλέους. Όλοι αυτοί αγνοούμενοι. Ο Νικολάτζης Κανικλίδης, ο Αντρέας ο Πραματευτής, ο Παύλος του Ζαμπά. Κι ακόμα ο μικρός γιος του Μιχάλη του Αγλαντζιώτη. Ήταν, ακόμα, ο γιος του Σαββή, που ήταν ποδοσφαιριστής, ο Σωτήρης Χατζηκυριάκος. Αυτός σκοτώθηκε την πρώτη μέρα της εισβολής. Αγνοούμενος είναι ο Κύπρος Κολιός.